

MŁYN (234) *sb m*

sg N młyn (36). $\diamond$ *G* młyna (57), młynu (1); -a : -u *SarnStat* (5:1; 1070). $\diamond$ *D* młyn(o)wi (3). $\diamond$ *A* młyn (52). $\diamond$ *I* młynem (4); -em (2), -(e)m (2). $\diamond$ *L* młynie (19). $\diamond$ *pl N* młyny (17). $\diamond$ *G* młynów (25); -ów (8), -(o)w (17). $\diamond$ *A* młyny (12). $\diamond$ *L* młyniéch (7), młynách (1); -éch *Mącz* (2), *Strum* (3), *SarnStat*; -éch : -äch *GostGosp* (1:1); ~ -éch (4), -(e)ch (3).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

1. Pomieszczenie i urządzenia rozcierające różne substancje (głównie zboże na mąkę lub kaszę), poruszane ręcznie albo siłą wody, wiatru lub zwierząt; mola *Mymer*¹, *Mącz*, *Calep*, *Cn*; *molendinum* *Mącz*, *JanStat*; *molina* *BartBydg*; *pistrinum* *Mącz*; *moletrina* *Calep*; *machina frumentaria* *Cn* (229) : [mówi osieł:] Gdym do młyná wory nośił: Chłopum z botá wyrwał wiecheć *BierEz* R3v; *OpecŻyw* 25; *ZapWar* [1526] nr 2454, 1547 nr 2611, 1550 nr 2670; *Mymer*¹ [29²]; *BartBydg* 92b; *Theda* [!] y młyn ma bicz pośpolithi, thak yako bywał shtaradawna pospolythy *LibLeg* 6/157v, 6/79 [2 r.], 160, 9/52 [4 r.], 10/71, 11/28 [2 r.]; *LibMal* 1544/78v, 1547/137, 1554/195; *Diar* 79; *KrowObr* 141; *Vítáwilifmy/ iżby wízelákíe młyny/ iázy ktoreby były ná Wífle álbo Wárcíe vczyníone/ á zwálázczá coby wádzíły ku ízčíu Szkutam/ Tráftam etc. áby były íkáżone. UstPraw* E2v, C4, K2v; *RejFig* Dd3v; *RejZwierz* 101v, 121, 137; *Goski* *3; *BielKron* 405v; *Frumentum fressum*, *Zyto* trochę kámieniem we młynie náreżone/ to yeft/ skrupíone. *Mącz* 136b; *Pistrinum*, *Locus in quo pinsitur*, *Młynicá/ młyn* gdzie *żyto* przed tym w ítępách tłuczono. *Mącz* 300d, 140a, 229a, b [3 r.], 240a [2 r.], 300d (12); *Mąm* [woła kramarka] też *Pytel* do *Młyná* *BielSat* B4 [*idem* *BielRozm* 14], C; *RejZwierc* 39v; *MycPrz* II D; *Abowiem* iako nie dobrze obwáruiefz wzięćia wody ná *Młyn* z *Stáwu/ bárzo íye rady ná tych Młyniéch ítáwy rwá* *Strum* I2, B3v, D13, D13v [5 r.], I2 [3 r.], I2v [6 r.], I3 (22); *WierKróc* A3v; *Młynaríz* ma dawacz dany stego młyna na kófzdi rok pánu swemu na wyelkę nocz po 72 grzywyen *ZapKościer* 1588/77, 1580/9, 1582/31v [2 r.], 40v [4 r.], 1584/46v [2 r.], 47 (21); *CzechEp* 83 [2 r.]; *BielRozm* 14, 16; *Mola*, *nomen habet a mole, quod faxi mole frumenta leguminaque ea terantur.* – *Młín. Calep* 669a; *Moletrina*, *pistrinum olim dicebatur, quo tempore frumenta tundeantur, non molebantur.* – *Młín. Calep* 669b, 172b, 818a; *Klucznik* ma tego pilno doglédáć/ żeby wízelákíe zbożá do młynow y zásię z młynow wáżono *GostGosp* 58; Do młyná wieprze dáwáć tákie/ coby ich dokarmiwać *GostGosp* 62, 32, 54, 58 [2 r.], 60 [3 r.], 62 [7 r.] (23); *WujNT Apoc* 18/22; W *Kárczmę* álbo w *Młyn* [*in tabernam et molendinum* *JanStat* 653] żaden nie ma dáć w wíżázania *SarnStat* 683, 202, 209, 343, 644, 681 (25); *GrabPospR* L3v, L4; *KlonFlis* F3.

młyn czyj [w tym: *pron poss* (6), *G sb i pron* (5), *ai poss* (3)] (14): *ZapWar* 1534 nr 2359, 1537 nr 2563, 1547 nr 2611, [1547] nr 2641; *LibLeg* 9/51v, 10/71, 11/11, 28; *LibMal* 1554/183v; *Gdańskie* miefzczány dárowano tym co pierwey dawáli/ to íeft/ fiedm íet grzywien z miefłkíego dochodu/ y wíżytki młyny miefłkíe z wyśpy z *Zoławá* málá y ze wśiámi *BielKron* 391v; á bédzie íwe mliwo do Páńského młyná záchowywał *GostGosp* 62, 136; dwór *Dolefczet* z íego młynem przy nas y przy *Zakonie* náłzym ma zołtáć *SarnStat* 1090, 975; [Młyny 2 szołtyisie: jeden na rzece *Ropie*, [...] drugi na potoku *LustrKrak* I 142; Jest w tej wsi młyn zamkowy *LustrKrak* I 206; *LustrWpol* I 269].

W połączeniu z nazwą młyna lub przymiotnikiem od nazwy miejscowej [w tym: z przymiotnikiem (9), z nazwą (4); młyn + określenie (11), określenie + młyn (2)] (13): *ZapWar* 1534 nr 2359; *LibLeg* 9/51v;

wgayewym mlynne za dolłkiem chlopu yednemv kozuch barany dobri vkradl *LibMal* 1545/104; stemze Maczieyem Mlinarzevi za olłieczna wpyotrowłkym mlynne trzy łtrony myąłła vkradli *LibMal* 1545/105; Item wemlynne na Stelmachach przed łzwyątkamy 2 olłkardi vkradl *LibMal* 1547/136v; nalyalłchi wemlynne wyrzbaku worek ploczyenny łpyenyedzmy *LibMal* 1554/195, 1554/183v; *ZapKościer* 1584/47, 1585/61v, 1590/47; *SarnStat* 105, 975, 1308; [Młyn Spithalny, z którego pożytek na szpital idzie *LustrPodl* 61; Młyn nadrożny dworski na strumieniu *LustrWpol* I 269].

W porównaniach (2): ták łię oną iálmużną wzbogáciłá/ ilz iáko z młyná/ z onego gárnká gdzie tę trochę miałá/ mąká łię iey przez pułtrzećią látá/ poki głód trwał/ łypálá. *SkarŻyw* 103; będziecieli tez iako owe kola co kazde na łwoi mlin wode ciagnie tam onim [o *Bogu*] niemiłłcie *PaprUp* L2v.

W charakterystycznych połączeniach: młyn dziedziczny, krotki, miejski, pospolity, spolny; do mlyna pytel (2); młyn(y) (z)budować (5), czyniwać, osadzać, podebrać, postawić (stawiać) (2), robić, trzymać; wodę wywieść na młyn; zostać na młynie.

Przysłowie: Nie ma wołow nie ma koni/ Ieden kłopot drugi goni/ Trzebá záprządż do grábárki/ Sucho na młyn rzadkie miárki *BielKom* A4.

Fraza: »młyn miele« (2): nie może być bez tego by łye y Grobla nie miałá trząść kiedy Młyn miele *Strum* I2; *GostGosp* 62.

Zwrot: »we młynie mleć« (2): Pinso, pila tundo vel molis frango, W łtępie álbo w moźdzerzu tłukę/ we młynie álbo w żárnách mielę. *Mącz* 300c; *GostGosp* 134.

Wyrażenia: »młyn na jedno koło, na dwie kole, trzema koł, [o jednym kole, o 3 kołach]« (1:1:1): *Strum* D13v; Młyn trzemá koł/ tuż przy wśi *GostGospPon* 169; [Jest młyn na Wiśle, na łodziach o jednym kole. *LustrKrak* I 58; Drugi młyn na tejże wodzie, który zowią Borovy, o 3 kołach korzeczných *LustrMalb* II 61].

»koński (a. konny) młyn« = młyn wprawiany w ruch przez konie; mola equinaria *BartBydg*; mola equina *Mącz*; mola iumentaria a. machinaria *Cn* (5): Mola asinaria, eyn efels młł Konłki młyn. *Murm* 145; *BartBydg* 92; *MurzNT* I 86 marg; Mola Asinaria, Osłowy młyn/ w którym osłowie robią/ my nie mamy osłow/ á przeto konny/ albo/ wołowy młyn zowiemy. *Mącz* 17d, 229a; [*LustrRaw* 100; *LustrSand* 86; *ŹródłaEkMalb* II 64].

»młyn korzeczny, [korzecznik]« = młyn poruszany za pomocą koła wodnego zwanego korzecznik (1): Szerokość Przekopy ták czyń iáko wielé wody potrzebuiefz. Iełli ná Młyn Korzeczny ná iedno koło/ tedy dołyc Dwa łokćią. *Strum* D13v; [że telko młyn 1 królewski miescki na łodziach na Dunaiczu, a drugi korzecznik *LustrKrak* I 118].

[»młyn łodny, na łodziach«: Jest młyn na Wiśle, na łodziach *LustrKrak* I 58, 118; Jerzy Burbach mieszczanin warszewski ma też pod miastem na Wyslie 2 młyny łodne *LustrMaz* I 13, II 43.

»młyn mączny«: Na Thurowczyźnie ruda i młyn mączny i folusz był *LustrPodl* 61.

»młyn na miarach, na [której] mierze« = młyn, za którego użytkowanie młynarz świadczył na rzecz pana feudalnego opłaty w miarach zboża: A ten młyn jest na miarach, z którego [...] wymiar zawždy bywa we 3 niedziele. *LustrKrak* I 89; Młyn wodny na trzeciej mierze [...] na strudze Rgiliowskiej *LustrWpol* II 161.]

»osłowy młyn; młyn, w którym osłowie robią« = *młyn wprowadzany w ruch przez osły; mola asinaria Mącz, Cn; mola iumentaria a. machinaria Cn (3;1)*: że téż bywały osłowe młyny iako dziś v nas końskie łą MurzNT I 86 marg; Mącz 17d [2 r.], 229a.

[»młyn piekarski: Młyn nazwany Piekarski *ŹródłaEkMalb* II 51.]

»młyn pobrzeżny« (1): A młyn pobrzeżny ná Wiśle zow Bórdzielem *KlonFlis* F3.

»młyn na [potoczku, potoku, rowie], rzece (a. rzekach), rzeczce, stawie, [strumieniu, wodzie rowowej, zdrojach]« [szyk 3:3] (1:4:1): do pana Voyevody wżwzych krzywdach y sprawach ydz volno bilo [...] Item o Młyn na rzeczce Colaczynie kthora yéth granycza, gdyż rzeka yéth pospolitha, a brzeg yey yeden yéth Corony polkiew, a drugi zyemye Moldawkiew *LibLeg* 6/157v, 9/51v; Ustawiono, aby nie były ani młyny na rzekach takich, po których by towary ziemskie do morza mogły być spuszczan(e). *Diar* 73; *BielKron* 430; Ale chcéłzi mieć ná ónym Stáwie Młyn/ zbuduyże *Strum* I2; *SarnStat* 1070; [Jest młyn na Wiśle, na łodziach o jednym kole. *LustrKrak* I 58; Młyn jeden na potoku *LustrKrak* I 173, I 66, 89, 110, 129, 173, 223; Drugi młyn Nagorni nad miastem na temże rowie *LustrMalb* I 128; Trzeci młyn przezwany Kłodka, od zamku mila, przezwany od ziemianina Kłodki, zbudowany na teźże wodzie rowowej jako młyny insze *LustrMalb* I 128; Młyn trzeci na zdrojach, w którym 3 koła korzeczne, dwie mączne a trzecie foluszowe. *LustrSand* 227; *LustrWpol* I 269, II 142, 252].

»proch z młyna« = *rozpylona mąka, zmieszana z kurzem i innymi zanieczyszczeniami, osiadająca na podłodze i konstrukcjach wewnątrz pracującego młyna* (2): Lekarzstwo śpaiające y téż richło goiące [...] Wezmi prochu z młyna/ pżenicze/ farcocollam/ wżytkiego rowno *FalZioł* V102v, V 102v.

[»młyn pytlowy: Młyn trzeci pytlowy od 2 lat zbudowany na teźże grobley *LustrPom* 168.

»słodowy młyn: [w Łęczycy] Słodowy młyn jeden koński, w którym słody pszeniczne mielają *LustrWpol* II 133.

»młyn na wagach, ważny« = *prawdopodobnie na dużych rzekach na palach jak most pontonowy: Młyn na wagach na Wiśle. – W tem młynie miały zboże na potrzebę zamkową* *LustrKrak* I 74; Dziewiąty młyn ważny, na teźże rzece Piszi, który teraz jest nowo zbudowany [...] przez młynarza, nazwany Pthaki *LustrMaz* II 116; *LustrSand* 244.]

»wołowy młyn« = *młyn wprowadzany w ruch przez woły; mola iumentaria a. machinaria Cn [szyk zmienny]* (1): Mącz 17d; [Cieślom 4, co robili na Rabstynie około wołowego młyna dla mełcia mąki fl. 1/1 – Wawel 1575/446; *LustrMaz* II 173]

[»młyn zakupny« = *młyn, za który jego posiadacz zapłacił panu feudalnemu odpowiednią kwotę, co zapewniało mu lepsze do niego prawa*: W tej wsi jest młyn zakupny na rzece Brzeznicy *LustrKrak* I 66, I 173.]

Zestawienia: »młyn wietrzny, [wiatrowy, wiatrak]« = *wiatrak, młyn poruszany siłą wiatru; mola pneumatica Cn [szyk 1:1]* (2): Ia kom ya nyeposzegl yemu Młyna vyethrznego *ZapWar* 1507 nr 2025; widzieli taką rybę wielką/ iż przewyższała wielkością ich okręty/ którą było widać nád wodą wyfoko/ máiąc pławy iako v wietrznego młyná powietrzniki *BielKron* 452v; [*LustrMalb* I 3, 5, 11; Przy folwarku sanickim jest młyn wiatrowy *LustrSand* 132; Młyn wiatrak wójtowski, który jest zbudowan na włókach wójtowskich *LustrWpol* II 177].

[»młyn wodny« = *młyn poruszany siłą wody; hydraula, hydromyla, mola aquaria, molinae Cn*: Młyn wodny na stawku a strudze Notesi przesycha i zimie i lecie, tylko z wiosny miele albo kiedy d[ż]dże są wielkie *LustrWpol* II 168, II 161, 161.]

W przen (16) : S námi wygnąć bydło w pole S námi młócić y w łtodole. Z dyablēm do młyná zawięś Ná dyable drwá z łáfa [!] zwieść. *MWilKHist* F.

Fraza: »sporo młyny mielą [komu]« = *ktos odnosi duże korzyści (1)*: Sporo im więc młyny mielą Kiedy łie pámiętnym dzielą *RejRozpr* C3.

Zwrot: »na swój młyn wodę ciągnąć, obracać (*a. obrocić*), walić, (wy)wieść« = *działać na własną korzyść (2:4:1:7)*: Aleć zły gdy kogo chwali/ Ná łwoyćí młyn wodę wáli *BierEz* S; *Rzekłá* [...] oto z moich łłużebnych obierz którą chcefz ku łwey woli (ále to włzytko [*królowa*] ná łwoy młyn wodę obráćálá) *BielKron* 458v; *Studere suis compendiis*, Ná łwóy młyn wodę obráćác/ to yełt łákomie zbieraćć. *Mącz* 288d, 368a; łzkodę zá pożytek przemieniáiąc/ á ná łwóy młyn/ iáko po łtáremu mówią/ włzyłtkę wodę wiodác *OrzQuin* C3; *Prot* Dv; *RejAp* 120, 136; *GórnDworz* D7v, Q2; *RejZwierc* 92; *MycPrz* II A2v; był wielki łpor między łtronámi/ gdy obie chytrośćią łwą ná łwoy młyn wodę wiodác [*uterque pro se*] chćieli píłárzowi dym w oczy puśćić/ wywráćáiąc mu on dekret. *ModrzBaz* 88; Zbytek łię krzewił, práwá vłtawáły, Łupiełtwá drugich łrodze vćíłkály. Kázdy ná łwoy młyn pilno ciągnął wodę *KlonKr* E2v.

α. Żarna (5) : Tedy będą [...] dwie mielące we młynie [*duas molentes in mola*; Będą dwa mleć [!] w iedne żárná *Leop*] *WujNT* Matth 24/41.

Wyrażenie: »młyn który rękomá bywa obrácan« = *żarna (1)*: Moletrina, Zárná/ młyn który rękomá bywa obrácan *Mącz* 229b.

Zestawienie: »ręczny młyn« = *żarna; mola manuaria Murm, BartBydg; trusatilis mola Murm, Mącz; moletrina, pistrinum Mącz, Cn; pistrilla, pistrina Cn (3)*: Mola manuaria, eyn klein mŭlen die man mit den henden vmb treit. Ręczny młyn Mola trusatilis *Murm* 145; *BartBydg* 92; *Mącz* 466d; [młyn koński albo ręczny albo żarna, prochownia item spiże rozliczne, czymby mógł zamek albo miasto długo chować, gdzieby oblężenie było. *UstWojsk* 314].

a. Przrzęd do wytłaczania oleju, prasa (1) :

Zestawienie: »olejny młyn« (1): mola olearia, Oleyny młyn/ oleyna łtępá/ báran álbo práłá. *Mącz* 463a.

b. Różnego rodzaju urządzenia rozcierające, napędzane przeważnie wodą, używane przy wyrobie papieru, folowaniu sukna, garbowaniu skór itp. (2) :

Zestawienia: »młyn folusz« (1): kthore [*koszule*] wkundorffye v Matíłfa vkradl łplothu podlye mlyna folułcha *LibMal* 1544/93.

[»młyn garbarski«: ná którem miescu był przedtem młyn garbarski *LustrMalb* I 156; *ŹródłaEkMalb* II 41.]

»papi(e)rowy, [papierny] młyn« (1): Chartaria officina, Pápirowy młyn. *Mącz* 51b; [Kmelerów młyn papierny zatrzymawa wodę ku szkodzie młynom królewskiem *LustrKrak* I 17; Jest tam przy tych młyniech królewskich młyn papierowy, który młyn JKM dać był raczył [...] dziekanowi warszewskiemu. Płacił mu z niego papiernik fl. 24 *LustrMaz* I 13; *LustrPom* 178; *LustrSand* 16].

【»młyn sukienniczy, sukiennikow, sukienny«: Przy tem młynie 2 młyny, jeden zameszniczy, drugi sukienników. [...] od sukienników przychodzi od każdego postawu per gr 1 den. 3 *LustrMalb* I 55; Item młyn sukienny 1. *LustrMalb* I 191; Drugi młyn sukienniczy, w którym od folowania płacą od każdego postawu per grossum unum *LustrMalb* II 27; *LustrPom* 217.

»młyn szewczy, szwiecki«: Przy tymże młynie [*słodowym w Malborku*] jest młyn szwiecki do tłuczenia dębu, z którego szewcy i garbarze płacą na rok pieniędzy mc. 40 *LustrMalb* II 26; Czwarty młyn Szewczy, z którego szewcy od tłuczenia dębu płacą na rok mc. 10 *LustrMalb* II 85, I 54, 128, 156, II 27; *ŹródłaEkMalb* II 41.

»młyn zameszniczy«: Przy tym młynie są 2 młyny, jedno [!] szewczy i zameszniczy *LustrMalb* II 27, I 55.]

c. [Urządzenia służące do miażdżenia rudy i materiałów używanych do wyrobu prochu:

Wyrażenie: »młyn do tłuczenia prochu, prochowy«: Na tejże wodzie [...] jest młyn do tłuczenia prochu zbudowany, w którym jest stęp 7, także staporów mosiądzowych. *LustrMalb* II 27, I 55, 191; Panewek spiżanych do stęp prochowego młyna mrc 6 *ŹródłaEkMalb* II 68.

Zestawienie: »młyn rudny«: *LustrRaw* 44, 45; *LustrSand* 59, 60; uczynił sobie folwark na tem miejscu, na którym przedtym był młyn rudny. *LustrWpol* II 269.]

d. Tartak, urządzenie do tarcia drzewa na tarcice (1) : [młyn, w którym na potrzebę zamku malborskiego trą tarcice, 1. *LustrMalb* I 191; Piąty młyn, który zowią Piła. – Z tego żaden pożytek nie idzie pieniężny, w którym tylko drzewo trą do potrzeby zamkowej. *LustrMalb* II 85.]

Zestawienie: »tarty, [tracki, tratny] młyn« (1): V tártych młynow tárćice iáko y wymiar ná tydzień odbierać/ á doglądać/ áby były rowno tárte *GostGosp* 164; [Item młyn tracki na potoku, w którym tramy na tarcice w wilgotne czasy rzezą *LustrKrak* I 36, 126; wydano na budowanie młyna tratnego, który zbudowano na Rabstynie dla potrzeby zamkowej fl. 39 *Wawel 1572/439*; *ŹródłaEkMalb* II 59].

e. [Urządzenie do usuwania wody: przy którym był młyn do Sarpawy, którym młynem wyciągano wodę z żuławy do Wisły *LustrMalb* I 83. [Cf młyn wiétrzny/ ábo wodociąg wiétrzny do wywodzenia wod z mokrzyn/ iáko w Pruśiéch tego dość –aquarium, hydragogium vel hydragoga machina Cn].]

2. [Przyrząd używany w kuchni, służący do mielenia, rozdrabniania, przerabiania produktów spożywczych na proszek: [w inwentarzu kupca] rusznica ze srebrem za fl. 15, 2 młyny żelazne fl. 20, kamyków szklanych pudełko *InwMieszcz 1561 nr 100.*]

3. Mielenie; sama czynność mielenia (3) : A on bil wzyemy hołpodara mego mlinarz czo czynywal mlin *LibLeg* 11/167v; *Goski* 20v; Muśifz trzy kopy do młynárzá łtráćić/ Młyn mu zápłáćić. *KlonFlis* F3.

4. Zestawienia w funkcji n-loc: (2) :

»Miły Młyn« = prawdopodobnie dziś *Miłomłyn*, wieś w pow. ostródzkim (1): wzięli pod Prułkim Miłthrzem zamki/ Holánd/ Mielzak/ Milimłyn/ Siekierkę/ Piłfcę/ Ornetę/ Lubáwę/ Kwidżin *BielKron* 418.

»Nowy Młyn« (1): [*Bertoldus Bruhane kontor z Królewca*] Rizanow y Litwy ktorzy dobywáli zamku Nowego młyná cztery tyfiące ná głowę poráził. *StryjKron* 308.

Synonimy: **1.α.** żarna; **a.** zest.: *baran*, *prasa*, »stępa olejna«; **b.** zest. »młyn folusz«: *folusz*.

Cf **MŁYNICA**

TZ